

Bibelns mörkare sidor, Svensk Kyrkotidning nr 13, 2012

Två händelser har påverkat mitt sätt att läsa och förstå Bibelns mer våldsamma texter. När jag var liten slukade jag Gamla Testamentet, Den Hebreiska Bibeln, som vore det en sagobok. (Vilket den på sätt och vis är) När jag läst om hur Abraham var nära att offra sin son Isak för att vara Gud och överheten lydig, frågade jag min mormor hur han kunde vara så dum. Min mormor var från Kronoberg och där bor de frommaste människorna. Mormor suckade och svarade: *"Jag vet inte. Men det fanns en bonne i Tångshult som också var så där med sin son och han blev ändå ordförande i kyrkofullmäktige"*. Hon ruskade på huvudet som om det var ett högst oförtjänt ordförandeskap.

Den andra händelsen utspelade sig femton år senare när jag var student vid Hebrew University och läste arkeologi och bibelkunskap. Jag hade skrivit en uppsats om Mose samtal med Gud, då Gud bestämt sig för att förgöra folket (2 Mosebok kap 33). I arbetet använde jag mig av de västerländska bibelforskare och kommentatorer jag redan var van att göra bruk av från mina studier vid teologiska fakulteten i Uppsala. Alltså skrev jag om hur Mose tar folkets synd på sig och ber Gud att ta honom istället för de andra. Som ett ställföreträdande lidande. Mose blir lite som en förebådande gestalt till Jesus i påskens Jerusalem.

Aldrig har jag fått en uppsats tillbaka rättad med så mycket röd text i marginalen. Min lärare, som var bibelforskare och medlem i den israeliska fredsrörelsen Oz veshalom, höll inte inne med orden:

"Är du så förblindad av din egen kulturkrets att du inte ser vad som händer i berättelsen. Mose erbjuder sig inte att dö i folkets ställe. Han ställer sig på folkets sida och säger till Gud; Vill du döda dem så får du ta mig också".

De båda händelserna har fått mig att förstå: Bibeln handlar om människor. Vad det är att vara människa. Och att vara människa handlar alltid om att göra val. Människor kan göra stolliga handlingar och fatta fruktansvärda beslut. Då som nu. Men människor kan också vara modiga och skydda inte bara sig själv, utan också sina medmänniskor. Det är inte alltid är så lätt att skilja mellan vad som är en god handling och vad som är en dålig. Och vi kan inte ens kan gömma oss bakom orden att "Gud vill det".

Våld och religiös text är en farlig kombination. I fel sammanhang kan den religiösa texten såväl inspirera som legitimera våld och terrorhandling.

När jag var sjukhuspräst på Ulleråker mötte jag en gång en man på dåvarande Rättspsykiatri som sökte försvara den handling han var dömd för, men att den också förekom i Bibeln då Lot begick en incestuös handling mot sina döttrar.

Nu tror jag inte för ett ögonblick att det var denna text som var skulden eller orsaken till hans handling. Det ansvaret vilar på honom själv. Men det väcker en anstöt hos oss; att samma bestialiska handlingar som vi möter i livet som erfarenhet, tidningsrubrik eller blir vittne till, samma situationer förekommer i Bibeln. Borde det inte vara annorlunda. Bibeln ska väl dofta ambrosia och himmelsk nektar och inte stinka av blod, svett, tårar och människans alla andra kroppsvätskor?

Men världen skulle inte för ett ögonblick bli en bättre värld om dessa texter inte fanns där. Människan skulle inte vara mer god. En Bibeln full med enbart goda och vackra berättelser är minst lika farlig. Eller rent av mer farlig. *"Det är förnekandet av det onda som alltid hotar bli det mesta onda"*, lärde Uppsalapsykiatrikern Staffan Lindén mig. För det är i det överdrivet goda som det verkligt destruktiva kan söka gömma sig som en kameleont. Så har det ofta varit i fromma och religiösa sammanhang.

Att vilja censurera Bibeln från dess grymma berättelser i tron att det gör oss bättre, är lika naivt som att tänka att världen blir bättre om all världens författare tvättar munnen med såpa och bara berättar det som är trevligt och glatt.

Som att kvinnoförtryck och hedersrelaterat våld försvinner om inte Zinat Pirzadeh nämner det i Fjäril i koppel. Eller att kolonialismen aldrig hade ägt rum om Josef Conrad inte skrivit Mörkrets hjärta. I Mellanöstern kan båda parter terror upphöra om bara David Grossman slutar att berätta om det. Och om Helena von Zweigbergk slutar skriva om skilsmässor och svek, så blir det inga mer separationer och olyckliga barn.

Naturligtvis är det inte så. När författare skriver om svåra situationer, grymma handlingar och svek och övergrepp, så gör de det för att hjälpa oss hantera allt detta. Vara en etisk kompass.

Bibeln har också sina författare. Män och kvinnor som sökt tolka vad det är att vara människa. Med samma intention som världens alla andra författare, vill de att vi ska börja tänka själva. Att vi ska uppröras, känna avsmak, få medlidande och söka andra vägar.

När nobelpristagaren Mario Vargas Llosa i Bockfesten berättar om hur en minister i Dominikanska republiken söker blidka landets ledare och diktator genom, att skicka till

honom sin minderåriga dotter att våldtas, för att han själv ska rädda sin position, så grips vi av avsky. Vår medkänsla finns hos dottern och i hennes fortsatta liv. Hon är berättelsens hjälte. Samma scenario berättas i Första Mosebok kapitel 19 när Lot vill rädda ansikte och liv inför pöbeln utanför dörren: Ta mina döttrar istället, föreslår han. Bibelns författare berättar inte för att det är så det ska vara, utan för att också då väcka läsarens motvilja och avsky. Lot är inte bara en fegpropp. Det är Lot som är en del av förövarna och döttrarna som är offer. En liknande berättelse finns också i Domarboken 19 med än mer avskyvärt slut och upplösning. I Bibeln finns också berättelser hur domaren Jefta orsakar sin dotters död och hur Abraham är ytterst nära att göra detsamma med sin son Isak.

Men Bibeln gör det svårare för oss. Döttrarna i Första Mosebok och kvinnan i Domarboken är utan namn. Till skillnad från Vargas Llosa som lyfter fram Uranias berättelse och låter oss se händelsen ur hennes ohyggliga perspektiv, så blir bibelläsaren ensam om att söka förstå hur det är att vara Lots döttrar eller en biustru i Domarboken. Viktiga detaljer är förda in i bakgrunden för att vi själva ska tolka och tänka i dess tomrum. Man kan alltid vända och vrida på en berättelse i Bibeln och ställa sig frågan: Vems berättelse är detta. Är det Lots och Abrahams berättelse. Eller är det, Lots döttrars berättelse, Isaks berättelse eller den namnlösa biustruns berättelse?

I dag talar vi om papperslösa flyktingar som lever ett skuggliv i vårt eget samhälle. Deras existens hänger på en skör tråd. I Bibeln finns de namnlösa, vars existens är lika hotad. Dels utsätts de ofta för våld i berättelsen. Dels är de marginaliserade och lätta att gå förbi. Om vi bestämde oss för att den Hebreiska Bibelns våldsamma texter inte skulle få finnas och falla för censur, då skulle vi också utsläcka dessa namnlösas existens från vårt medvetande. Det får inte ske.

Jag tänker att det är som om Bibelns författare prövar oss: På vilken sida står du? Kan du förstå hur det är för den som inte ens har ett namn i berättelsen? För den som blir sviken av sina egna föräldrar. Den som är i ett hopplöst underläge? Vems berättelse väljer du? Läser du den hur maktens perspektiv därför att du själv befinner dig där? Kan du tänka själv?

Det är som Bibeln lägger ut litterära fällor för oss, för att testa och pröva vår empati och vår medkänsla.

Inte ens Gud själv är undandragen den berättelsen. En människa måste, precis som Mose vid Sinai, vara beredd att välja folk och medmänniska. Tänk bara på alla dem i Syrien som i detta ögonblick ska välja sida, när en ledare vill förgöra sitt folk och de val som folket i Homs ställs inför.

I berättelsen om hur Gud "prövar" Abraham kanske författaren prövar oss som läsare. Kan vi se hur Abraham är alltför lydig och alltför undfallande till priset av sina barn. Att han är som en självupptagen kyrkonämndsordförande i Tångshult som söker framgång på bekostnad av sin son.

Föräldrars svek mot sina barn är tidlöst. Det finns många altaren att offra sina barn mot; karriären, missbruket, tidspressen.

Bibeln vill lära oss vara misstänksam även om mot den som säger att "Gud vill det". Det är ju alltid någon som uttolkar Guds vilja för oss, om så en biskop eller en påve. Men du måste alltid tänka själv och själv ta ansvar för dina val!

Om vi läser dessa berättelser som vi läser skönlitteratur och inte som en normerande och bestämmande text, kan den vara oss till hjälp i viktiga vägval. En hjälp att ta avstånd mot våld och förtryck.

För de våldsamma texterna är inte entydiga. Här finns också de som gör rätt, som väljer stort och som bryter mot både makt och tradition. Jag kan tänka på Michal, Sauls dotter och Davids hustru, som vägrar att bli slav och ägodel under någon av dessa män. Hur mycket det än kostar henne. Och Rispa, Sauls hustru, som nekar att lämna kropparna av sina dödade söner, tills David tvingas ge med sig och begrava dem. Hon är en urmoder till Sofokles drama om Antigone, som fortfarande kan ses på världens alla teatrar. Jag tänker också på Davids son Absalom som tar sig an sin våldtagna syster, ger henne en fristad och dessutom låter en egen dotter få hennes namn. Han bevarar Tamar till namn och person. Detta i en kultur där hedersrelaterat våld egentligen tvingade honom att göra tvärtemot och utplåna sin syster. Döda henne och göra henne namnlöst. Man behöver inte alltid följa konventioner och andras förväntningar, säger Bibelns författare. Man kan tänka själv.

I detta mishmash av våldsamma berättelser ska vi fatta val hur vi ska agera. Det börjar kanske med hur vi väljer att förstå de bibliska berättelserna. Vems sida vi väljer där?

Vem vi gör till huvudperson? Bibelns fåordighet och tomrum i berättelsen öppnar plats för våra val.

När jag läste psykoterapi vid Karolinska institutet gjorde jag en undersökning. Jag lät en grupp psykoterapeuter vid en Lukasmottagning i Sverige och en grupp bibelforskare vid ett nordiskt universitet få uttala sig om en bibelberättelse och ta ställning till ett antal påståenden om den. Det handlar om hur Batseba blir Davids hustru. Hon badar på sitt hustak. David får syn på henne från sitt hus, tar henne till sig, ligger med henne och dödar hennes man.

Jag bad psykoterapeuterna och bibelforskarna ta ställning till var själva grunden till händelsen var. Ett påstående gick ut på att Batseba medvetet gör sig synlig för David för att på så sätt förföra honom. Det är i så fall Batseba som agerar mot David. Det andra påståendet gick ut på raka motsatsen. David får syn på kvinna och tar henne till sig med våld och mot hennes vilja, i det som är ett övergrepp och en våldtäkt.

Frågan var alltså hur läsaren väljer att uppfatta och förstå en händelse i Bibeln. Till min förvåning visade sig att bibelforskarna samstämmigt menade att detta var ett övergrepp och en våldtäkt, medan psykoterapeuterna ansåg att det var Batseba som planlagt allt sammans för att förföra David.

Besviken såg jag hur terapeutkollegorna gått rakt i fällan och sett berättelsen ur det manliga maktperspektivet. För det råder nog ingen tvekan om att författaren i allt låter läsaren förstå att detta handlar om ett övergrepp. Allt ifrån berättelsens verbformer och ordval till dess kontext och efterföljande handlingar. Det förstod de som dagligen umgås med bibeltexter. Men de som dagligen möter människor i nöd och utsatthet tolkade annorlunda. Så som många kvinnor fått uppleva då de kommit i kontakt med rättsväsende, vård och samhälle: Nog var det ändå ditt eget fel? Lite skuld har du väl ändå själv i det som hände? Våra tolkningar av en berättelse avslöjar oss.

Vi är inte så långt ifrån varandra även om det ligger årtusende mellan bibelns berättelser och oss. Bibeln är en mänsklig relationskarta där också våra val finns berättade och dokumenterade. Och precis som så mycket annat mänskligt berättande vill Bibeln få oss att reflektera över våra val. Men då måste vi stå fria i vårt sätt att läsa, beröras, tolka, förstå och så våga fatta egna beslut vad som är rätt och fel.

Den danska författaren Karen Blixen sa

Allt lidande kan bli buret om du berättar en historia om det. Eller om det finner sin plats i en berättelse.

Därför behövs också Bibelns mörkare texter. För att bära allt vårt lidande och få oss ta ställning.

Jakob Carlander

teol lic, leg psykoterapeut